

AZERBAIJAN TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ARASINDA AKTARMA ÜZERİNE BAZI PROBLEMLER

Some Problems on the Translation Between Turkey Turkish and Azerbaijan Turkish

Dr. Sedat ADIGÜZEL*

ÖZ

Türk dünyasının her geçen gün artan kültürel ilişkilerinde eserlerin karşılıklı olarak aktarımı bugün karşımızda önemli bir problem olarak durmaktadır. Kültürel ilişkilerin temel aracı olan Türkçe ve Türkçenin incelikleri her Türk coğrafyasında ayrı bir güzellikle sunulmuştur. Eserlerin karşılıklı olarak aktarımında bu güzelliğin ve eserlerin edebi değerlerinin korunması büyük önem taşımaktadır.

Bu nedenle aktarma zor ve ciddi bir iştir. Lehçeler arasında aktarma yapacakların her iki lehçenin kelime hazinesine ve söyleyiş özelliklerine hâkim olması gerekmektedir. Bu çalışmada aktarma işinin bu açıdan önemi ve karşılaşılan bazı sorunlar üzerinde duruldu.

Anahtar sözcükler: Türk dünyası, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, aktarma.

ABSTRACT

Mutual translation of the Works, in increasing cultural relations of Turkish world, is a curicial problem today. Turkish and its details are presented with differentelegancies to each turkish geography. Keeping this elegancy and literary merits of the Works has a great importance

For this reason translation is a hard and serious task. Those who will translate between dialects should have knowledge in vocabulary of two dialects. In this study importance of translation and some experienced difficulties are emphasized.

Key words: Turkish World, Azerbaijan Turkish, Turkey Turkish, transliteration.

Türk dünyası olarak tanımladığımız coğrafyada Türkiye ve Azerbaycan, coğrafya, tarih, dil ve edebiyat olarak birbirlerine çok yakın ve köklü bir tarihî birlikteliği paylaşmaktadırlar. Dünya üzerinde yaşayan bütün Türkleri, bağımsız ve özerk bütün cumhuriyetleri değerlendirdiğimizde bu iki ülke toplamda yüz milyona yaklaşan nüfusları ve ekonomik güçleri ile adeta Türk dünyasının lokomotifini konumunda bulmaktadırlar.

Coğrafi sınırların yakınlığı ve 19. yüzyıla kadar kültürel ve ticarî ilişkilerin Türkiye ve Azerbaycan arasında hiç kesintiye uğramamış olması Azerbaycan ve

* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Türkiye Türklüğünü birbirlerini anlama noktasında çok önemli bir yakınlığa taşımıştır. Sovyetler Birliği döneminde kesilen ilişkiler bu iki kardeş topluluğu birbirine yabancılaştıramamış sadece diyalogun bir müddet kesilmesine sebep olmuştur.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan'la Türkiye arasındaki kültürel ilişki tekrar hızlanmış birçok edebî ve ilmî eser Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine, Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine karşılıklı olarak aktarılmaya başlamıştır. Bu aktarma süreci bugün de bütün hızıyla devam etmektedir. Bu süreç bir aktarma problemini de beraberinde getirmiştir. Bilimsel ve edebî eserlerin aktarımının diğer dillerden yapılan çeviri çalışmalarından farklı olması gerektiği bilim dünyasının kısa süre içerisinde dikkatini çekti ve bu konu üzerine önemli tartışmalar başladı.

Türk dünyası araştırmalarında hem bilimsel düzeyde hem de roman, hikâye, şiir gibi edebî eser aktarmalarında kullanılan üslup, aktarma dili, eserin söyleyiş özelliklerini koruma gibi problemler gündeme geldi. Karşıdaki dil yabancı bir dil olmadığı için iki dil arasındaki akrabalık ve ortak kelime hazinesi aktarma işindeki gizli problemler olarak aktarıcının karşısında durmaktadır. Bu nedenle aktarma işi herkesin yapabileceği bir iş değildir, bütün çalışmalar gibi aktarma işi de profesyonel bir uğraş olmalıdır. *“Diğer taraftan genellikle ‘aktarma çeviriye göre daha kolaydır’ biçiminde bir önyargıyla meseleye yaklaşılması da aktarmayı ayrıca zorlaştırmaktadır. Çünkü, böyle bir anlayış meselenin ciddiyetini kavramayı engellemekte ve aktarmaya özenin gösterilmemesine sebep olmaktadır...”* (Karadoğan 2004: 10)

Türkçe eserlerin bir lehçeden diğer lehçeye aktarılmasında karşımıza çıkan ilk sorun; Türkçe veya Türk dilleri gibi ortak bir kavram altında birleşen diller arasında eserlerin bir lehçeden diğer lehçeye nakledilmesine çeviri mi, aktarma mı yoksa tercüme mi denmesi gerektiğidir. Bu bir kavram karmaşası veya önemsiz bir terim tartışması değildir. Çünkü bir eserin yazımı ne kadar önemliyse o eserin başka bir dilde neşri de o kadar önemlidir. Bu kavramların her biri kendi içerisinde farklılıklar taşımaktadır. Son zamanlarda Türk lehçeleri arasında eserlerin nakledilmesi için *çeviri* diğer diller için *tercüme* ifadesinin kullanılması teklif edilmektedir. Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü'nde çeviri ve tercüme kelimelerinin karşılıkları şöyledir:

“Çeviri: Bir dilden bir başka dile aktarma, çevirme, tercüme...”

Tercüme: Bir dilden başka bir dile çevirme...” görüldüğü gibi tercüme ve çeviri anlam içeriği olarak birbirleriyle örtüşen kavramlardır. Bu nedenle ikisinin

sanki başka anlamlar taşıyan kelimeler gibi kullanılması yanlıştır. Aktarma sözcüğünün sözlükteki karşılığı ise: “Aktarmak: ... 3. Bir dilden başka bir dile çevirmek, tercüme etmek. 4. Bir lehçeyi başka bir lehçeye uyarlamak.” Bu anlam içerikleri dikkate alındığında farklı dillerden eserler için çeviri ve tercüme ifadesinin kullanılması, birbirlerinden ne kadar uzaklaşmış, kelime hazineleri ne kadar farklılaşmış olursa olsun Türk Lehçelerine ait eserler için aktarma ifadesinin kullanılması gerektiği aşikârdır.

Bu mesele bugün Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Aynı yayınevinden neşredilen eserlerde bile bu konuda birlik sağlanamamıştır. *Türkiye Türkçesine aktaran: ... Türkiye Türkçesine çeviren...*” gibi farklı ifadeler aynı yayınevinin farklı eserlerinde yer almaktadır. Bugün Türkler arasında zaman ve coğrafi sınırlar dolayısıyla farklılaşan yazı dillerinin karşılıklı olarak aktarımı konusundaki en küçük problemin çözülememiş olması diğer büyük problemlere dikkatimizi yoğunlaştırmamıza engel olmaktadır.

Farklı devletlerin vatandaşları olarak farklı coğrafyalarda yaşasalar da Türkler arasında geçmişte var olan birlikteliğin bugün de kültürel, siyasal ve karşılıklı bilgi alışverişi doğrultusunda en önemli iletişim aracının Türkçe olacağı bir gerçektir. “*Fikirlerden biri de aynı dil kökünden gelen Türk halklarının yeni bir dil öğrenmesine ihtiyaç olmadığıdır. Çünkü Türk halklarının mensupları birbirini anlayıp birbiriyle yakınlık kurabilmektedir. Bunların kullandıkları ana dilleri müstakil bir dil değil Türkçenin lehçeleridir. Bunlar arasındaki farklar o kadar küçüktür ki bu Türk lehçelerini birkaç ay içerisinde anlayacak ve okuyacak kadar öğrenmek mümkündür...*” (Resulov 2007:5). Esger Resulov’un buradaki fikirleri Türk dünyası üzerine çalışmalar yapan herkesi ortak bir noktada buluşturan düşüncelerdir. Bu fikirlerden hareketle Türk dünyasına ait çalışmalarda eserlerin aktarılmaması, orijinal şekilleriyle neşredilmesi gibi bir fikrin varlığı da dikkat çekicidir.

Birçok dilbilimci tarafından artık lehçe olarak kabul edilen Kazak, Kırgız ve Özbek Türklerine ait eserlerin aktarılmadan neşri, sadece sıradan okurlar için değil bilim adamları için bile anlaşılabilir birtakım metinlerden öte bir şey ifade etmeyecektir. Bu durum zaten okurun az olduğu bir dönemde Türk dünyası eserlerine olan ilginin bütünüyle yok olması anlamına gelecektir.

Eserlerin karşılıklı olarak Türk lehçeleri arasında aktarılmasında karşımıza çıkan problemlerden biri de eserlerin üslup özellikleri ve anlatım zenginliklerinin muhafazası açısından korunması meselesidir. Özellikle Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış eserlerde bu sorunu çözmek için hiç aktarmadan eserin bütün anlatım

ve dil özellikleri korunarak neşri mümkün olsa da bu durum daha önce de belirttiğimiz gibi birbirine kelime hazinesi ve söyleyiş özellikleri bakımından uzaklaşmış Türk lehçeleri için söz konusu değildir.

Eserlerin üslup özelliklerinin ve anlatım zenginliklerinin korunması mevzusunda Azerbaycan Türkçesinden aktarılan eserler Türkiye Türkçesi bakımından yanıltıcı hususlar taşımaktadırlar. *Bu yüzden, uzman kişilerce bir diyalektteki dil ürününün diğerine aktarılması gerekmekte ve bu da "lehçeden lehçeye aktarma" adıyla yeni bir alanın doğmasına neden olmaktadır. Türk kültür birliğini sağlamanın yolu, bu alanın hakkını vermekle yani yayımlanmış eserlerin en hassas ve doğru biçimde aktarılmasıyla mümkündür.*" (Usta 2008: 69).

Uzun dönem Ruslarla birlikte yaşamak zorunda kalan ve resmi dil olarak Rusçayı kullanan Azerbaycan'da bu dilin etkisi kelime hazinesinde çok açık bir şekilde hissedilmektedir. Hem Türkiye Türkçesinde hem de Azerbaycan Türkçesinde ortak olarak kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin birbirlerinden farklı anlamlar taşımaları kelime hazinelerinin farklılaşmasına neden olmuştur. Özellikle ortak kelimelerin birbirlerinden farklı anlamlar taşımaları metin aktarma işini yapan kişinin her iki lehçeye de hâkim olmasını gerektirmektedir. Aksi takdirde ortaya kabul edilemez yanlışlıklarla dolu eserler ortaya çıkmaktadır.

Esger Resulov'un *Tercüme Nezeriyyesi Müstevisinde Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Dili* adlı eserinin son bölümünde yer alan her iki lehçedeki eşdeğer sözcükler çokluğu bu lehçeler arasında aktarma yapanların ne kadar dikkatli olması gerektiğini gözler önüne sermektedir.

"Kelime eş değeri" terimiyle, iki ayrı lehçede bulunan kelimelerin birbirlerine 'kavram alanı' bakımından denk olma durumu ifade edilmektedir. Türk lehçelerinin kelime hazinelerinin tam örtüşmemesi, kelime eş değeri konusunun önemini arttırmaktadır. Çünkü Türk lehçeleri arasında yapılacak aktarmaların başarılı olabilmesi, 'kaynak lehçe' deki bir kelimenin "hedef lehçe" deki eş değerinin bilinmesi ve kullanılmasına bağlıdır. Kelime eş değeri yönünden; "bire bir", "bire çok" ve "bire hiç" durumu söz konusudur. Başarılı bir aktarma için bilhassa, bir kelimeye birden fazla kelimenin eş değeri olduğu duruma özen göstermek gerekir; zira böyle kelimeleri aktarırken hata yapma ihtimali yükselmektedir." (Uğurlu 2004: 19)

Yazılışı ve söylenişi aynı sözcüklerin karşılıklı lehçelerde farklı anlam taşımaları da bu noktada dikkat gerektiren özel bir durumdur.

Ata: Türkiye Türkçesinde *ata, ced*; Azerbaycan Türkçesinde *baba*

Baba: Türkiye Türkçede *baba*; Azerbaycan Türkçesinde *dede*

Bekâr: Türkiye Türkçesinde *evlenmemiş*; Azerbaycan Türkçesinde *işsiz*

Subay: Türkiye Türkçesinde *rütbeli asker*; Azerbaycan Türkçesinde *bekar*

İşleme: Türkiye Türkçesinde *nakış*; Azerbaycan Türkçesinde *çalışma*

Külek: Türkiye Türkçesinde *kulplu kap*; Azerbaycan Türkçesinde *rüzgar*

Bu örneklerin sayısını yüzlerle ifade etmek mümkündür. Bu türden kelimelerin geçtiği cümleleri anlam ve yapı özelliklerine dikkat etmeden çevirdiğimiz zaman bütün subayları bekâr, bütün bekârları da subay yapabiliriz. Bu yanlış, eserin anlam bakımından büyük tahrife uğraması anlamına gelmektedir. Hem profesyonel olarak yapılan aktarmalarda hem de öğrencilerimize yaptırdığımız aktarmalarda karşımıza çıkan en büyük problem maalesef sözcüğün kendi dilimizde olan anlamıyla kullanılmasıdır.

Esger Resulov Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasındaki farklardan hareketle bu iki lehçeyi aktarma hususları bakımından adeta iki farklı dil olarak değerlendirir. Yazarın bu noktadaki yaklaşımları dikkate değerdir. Çok geniş şekilde söyleyiş farklılıkları taşıyan Türkiye ve Azerbaycan Türkçeleri ilk duyulduğunda hemen anlaşılacak bir lehçe gibi görünse de hem yazı dilinde hem de konuşma dilinde söyleyişten, vurgudan ve farklı kelime hazinelerinden kaynaklanan önemli ayrılıkların olduğu bir müddet sonra ortaya çıkmaktadır. “Çağdaş Türk şiveleriyle yazılmış eserleri bir şiveden başka bir şiveye aktarırken dikkat edilmesi gereken hususların başında kelime, kavram ve cümleleri aynı etkiyi yaratacak biçimde çevirmek gelmektedir. Ancak bu sayede anlam veya şekil bulaıklığı ortadan kalkar.” (Alkayış 2009: 62).

Azerbaycan ve Türkiye Türkçeleri arasındaki yakınlık yukarıda anlattıklarımızın dışında bir başka yanılgıyı da beraberinde getirmektedir. Azerbaycan Türkçesindeki bazı kelimelerin Türkiye Türkçesinde var olan şekliyle algılanması metinlere anlam bakımından doğru yaklaşmamıza engel teşkil etmektedir. Bu şekilde Azerbaycan Türkçesinin vurgu, tonlama, ses ve söyleyiş özelliklerine tam hâkim olmadan, söyleyiş farklılıklarının anlama katacağı

zenginlikleri hesaba katmadan yapılan aktarmalar metni anlamdan soyutlayıp bir kelime yığını haline getirmektedir. *“Tercüme sanatında bir dili bilmek demek bu dilin muhtelif sahalara ve üsluplara ait materyalleri tercüme edebilecek sanatkârlığa sahip olmaktır. Bir dili bilmek demek bu dilde okuduğun bir edebi eserden ana dilinden alabileceğin kadar edebi haz, estetik zevk alabilmektir...”* (Resulov 2007: 19).

Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki aktarma problemleri ve aktarmanın karşılıklı kültürel ilişkilerin gelişmesindeki öneminden dolayı her iki lehçe arasında karşılıklı olarak aktarma yapanların her iki lehçeye de hâkim olmaları ve bu işi bir bilim adamı titizliği ile yapmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ALKAYIŞ M. Fatih. “Çağdaş Türk Şiveleri Arasında aktarma Meseleleri (Türkiye Türkçesi- Yeni Uygur Türkçesi Örneği)”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/3 (İlkbahar/2009): 60-70.
- KARADOĞAN, Ahmet. *Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Üzerine Bir inceleme.* (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı) Basılmamış Doktora Tezi Kırıkkale, 2004: 10.
- RESULOV, Esger. *Tercüme Nezeriyyesi Müstevisinde Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Dili.* Bakü: Nurlan, 2007.
- UĞURLU, Mustafa. “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliliği”. *Bilig*, 29 (Bahar/2004): 19-30.
- USTA, Çiğdem. “Lehçeden Lehçeye Aktarma sorunlarına Ek: İmla ve Noktalama Hataları”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/6 (Sonbahar/2008): 668-691.
- Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.